

УДК 378 – 057.87:379.8]:001.8

Вікторія Чекаленко,
аспірант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
УДПУ імені Павла Тичини

КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Висвітлено проблему дозвілля та дозвіллевої діяльності, взаємодію між ними. На основі аналізу, узагальнення й систематизації наукових джерел обґрунтоване у часовому вимірі розвиток поняття «дозвілля». Окреслено трактування сучасними та зарубіжними науковцями. Виявлено, що дозвілля виступає однією із характеристик діяльності сучасної молоді; сутності цього поняття уточнено його змістову сторону та підходи його вивчення. Зроблені у статті висновки можуть бути використані під час теоретичного обґрунтування та практичної розробки організації дозвіллевої діяльності студентської молоді.

Ключові слова: дозвілля, дозвіллева діяльність, молодь, студентська молодь.

Освещена проблема досуга и досуговой деятельности, взаимодействие между ними. На основе анализа, обобщения и систематизации научных источников обоснованное во временном измерении развитие понятия «досуг». Определены трактовка современными и зарубежными учеными. Выявлено, что досуг выступает одной из характеристик деятельности современной молодежи; сущности этого понятия уточнено его содержательную сторону и подходы его изучения. Сделанные в статье выводы могут быть использованы при теоретического обоснования и практической разработки организации досуговой деятельности студенческой молодежи.

Ключевые слова: досуг, досуговая деятельность, молодежь, студенческая молодежь.

The problem of leisure and leisure activities, interaction between them is highlighted. On the basis of analysis, generalization and systematization of scientific sources the development of the concept of «leisure» is justified in the time dimension. The interpretation of modern and foreign scholars is described. It was found out that leisure is one of the characteristics of the activity of modern youth; The essence of this concept is clarified its content and approaches to its study. The history of studying the phenomenon of «leisure» and «leisure activities» is substantiated. The interrelation of leisure and leisure activities is outlined. What is the role of leisure and leisure activities in the formation of the

identity of student youth. The conclusions drawn in the article can be used during theoretical substantiation and practical development of the organization of leisure activity of student youth.

Key words: *leisure, leisure activities, youth, student youth.*

Важливе місце в житті сучасної студентської молоді займає сфера дозвілля. Вона є одним із важливих засобів формування особистості молодої людини, оскільки в його умовах найбільш сприятливо проходять рекреаційно-відтворювальні процеси, які знімають інтенсивні фізичні, інтелектуальні, психічні навантаження.

Поняття «дозвілля» є одним із ключових для характеристики дозвіллевого простору життєдіяльності студентської молоді, тому виникає потреба в його детальному розгляді. Важливо уточнити його змістовну сторону і ті підходи, які існують до його визначення.

Методологічні й теоретичні аспекти дозвілля розглядали сучасні та вітчизняні науковці. Серед яких варто виділити І. Бекешкіну, М. Головатого, С. Харченка, С. Савченка, А. Воловика, А. Решетніченко, О. Безпалько, Б. Бриліна, І. Гутник та ін.

На важливому соціально-педагогічному змісті дозвіллевої діяльності наголошують українські науковці: С. Пащенко, Н. Бабенко, В. Бочелюк, В. Бочелюк, Т. Кисельова, В. Чижиков, В. Цукерман, А. Вілл, К. Робертс, К. Крітчер та ін.

Метою статті є спроба дослідити та уточнити сучасне розуміння терміну дозвілля та дозвіллева діяльність, історію його виникнення на основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців.

В Українському педагогічному словнику дозвілля дітей трактується як – вільний від обов'язкової діяльності час. Використовуючи години дозвілля для ігор, читання, праці, занять спортом, мистецтвом, технікою, дитина розвивається морально, розумово й фізично. Активне, розумне дозвілля – важливий засіб збереження та підвищення працездатності. Організація дозвілля дітей – одне з найважливіших завдань школи, позашкільних установ, громадських організацій, сім'ї [5, с. 100].

Поняття «дозвілля» в російській мові вживалося вже в XV столітті, тоді як вираз «вільний час» вперше з'явився лише на початку XX століття. Давньослов'янське слово «дозвілля» походить від дієслова «досягати», «досягнути». Буквально воно означає можливість щось зробити, «досягнути». «Досужесть» є досягнення чогось, на що потрібні певна праця і час. Отже, дозвілля осмислювалося як час, коли можна чогось досягти .

Англійське слово «дозвілля» (leisure) бере свій початок з латини (ligere), що означає «бути вільним». З латинської мови до французької прийшло слово loisir, що означає «бути дозволеним», а до англійської увійшло таке слово, як license, що означає «бути вільним» (свобода відхиляти правило, практику і т. д.). Ці слова є спорідненими, маючи на увазі

вибір і відсутність примусу. Англійське слово *school* походить від грецького слова *schole* (дозвілля), що передбачає поєднання між дозвіллям і освітою. В Оксфордському словнику зазначаються такі тлумачення цього поняття як: (1) «можливість, надана вільним часом, щоб щось зробити», (2) «свобода робити щось специфічне», (3) «можливості, що відкриваються поза сферою професійної діяльності» та (4) «можливість розпоряджатися часом на свій розсуд».

В Енциклопедії Сучасної України «дозвілля» визначається як «сукупність видів діяльності, які здійснюються у вільний час для задоволення певних фізичних, інтелектуальних, соціальних і культурних потреб» [8, с. 198].

У словнику-довіднику соціального педагога Л. Кизименко зазначає, що дозвілля - синонім поняття «вільний час»; сукупність видів діяльності, призначених для задоволення фізичних, духовних і соціальних потреб людей у вільний час. У вузькому значенні слова під ним розуміються відпочинок і розваги: відвідування установ культури і масових видовищ, ігри, танці, читання тощо. У широкому значенні в дозвілля включають також творчу, любительську діяльність, заняття фізкультурою і спортом. У соціальній роботі організація дозвілля (особливо дітей, підлітків, осіб з поведінкою, що відхиляється) виключно важлива.

Ж. Дюмазедьє розглядає дозвілля як «сукупність занять, яким особистість може віддаватися з доброї волі, щоб відпочивати, розважатися, розвивати свою інформованість або освіту, будучи вільною від виконання професійних, сімейних і цивільних обов'язків [7, с. 29]. У його працях «дозвілля чітко розмежовується з такими видами діяльності, як релігійні, громадські, сімейні та інші обов'язки» [7, с. 247], серед функцій, виконуваних дозвіллям, поряд з розвагою та відпочинком, він зазначає і про функції розвитку особистості. Цей момент вказує на те, що дозвілля не ототожнюється дослідником з марним проведенням часу.

Ж. Дюмазедьє наголошує, що «вивільнений» від професійної праці час, який раніше сприймався лише як додатковий до нього і необхідний для відтворення робочої сили, «поступово став набувати все більш самостійного значення, стаючи вирішальним чинником для створення нових колективних цінностей» [7, с. 344].

М. Каплан, визначаючи сутність дозвілля, наголошує і на «залученні до цінностей культури» в його просторі. Він виокремив різні моделі дозвілля (гуманістичну, терапевтичну, кількісну, інституційну, епістеміологічну, соціологічну). На думку вченого, дозвілля не можна ототожнювати з вільним часом або зводити до переліку різних видів діяльності, спрямованих на відновлення сил людини, а необхідно розуміти як центральний елемент культури, який має глибокі зв'язки з іншими сферами життя (працею, сім'єю) [16, с. 22]. Отже, поняття дозвілля і вільного часу поєднуються, оскільки в структурі вільного часу немає місця

тим видам діяльності, які людина виконує не для «відпочинку та пом'якшення напруги», а з причини обов'язків: домашня праця, виховання дітей та інше, або до фонду робочого часу, в такому випадку, не включаються різні необхідні витрати часу, пов'язані з роботою: час на дорогу до роботи і назад, для особистої гігієни, по будинку і т. д.

Г. Мінц трактує дозвілля як частину вільного часу. До дозвілля відносяться тільки ті години, які використовуються для відпочинку і розваг. Час, що відводиться для навчання, громадської роботи, дітям та різним творчим заняттям, є частиною вільного часу, але до дозвілля не відноситься» [11, с. 4].

Вітчизняний учений Б. Брилін визначає дозвілля як «частину вільного часу, використання якого пов'язане з активним освоєнням культурних цінностей, розважальною діяльністю та фізичною активністю» [3, с. 75].

І. Гутник поняття «дозвілля» визначає як особливу сферу життя особи та суспільства, що містить великі можливості для виховання дитини, становлення й розвитку особистості, набуття досвіду вирішення життєвих проблем. У процесі дозвіллевой діяльності, переконана вчена, формуються ціннісні орієнтації, культурні потреби, смаки, емоційно-вольова сфера підростаючого покоління, оскільки саме дозвілля має значний виховний потенціал у формуванні громадянських якостей дітей та підлітків, що може бути спрямований на їх національне виховання [6, с. 6–7].

І. Білецька зазначає, що «дозвілля – це діяльність у вільний час поза сферою суспільної та побутової праці», що здійснюється в руслі певних інтересів і цілей, які ставить перед собою особистість [2, с. 26–27]. Саме дозвілля, за її словами, як ніяка інша діяльність, надає можливість усвідомити себе особистістю, індивідуальністю, самоствердитися, розвинути свої інтереси і здібності та одночасно усвідомити себе частиною колективних спільнот, разом з тим захищає право дитини на приватне життя. Науковець переконана у тому, що організоване дозвілля збагачує особистість; відкриває світ вітчизняної культури та духовних цінностей; стимулює до творчості; дає можливість проявити себе у подальшому житті; допомагає зрозуміти соціальну значущість спілкування з однолітками, викладачами, батьками; навчає цінувати і організувати свій вільний час, обирати заняття за інтересами, потребами, за їх значенням у житті; жити серед людей, поважати їх індивідуальність, цінувати чужі інтереси, радіти успіху кожного. І. Білецька зазначає, що саме в дозвіллевій діяльності переважна більшість учнів шукають емоційне задоволення, сприймаючи його як одну із головних сфер самореалізації та самоствердження [2, с. 32].

У роботі Л. Михайлової «Соціологія культури» зустрічаємо таке визначення дозвілля: «дозвілля – це сукупність занять, що виконують функцію відновлення фізичних і психічних сил людини. Воно включає в себе заняття, пов'язані із споживанням культурних цінностей, а також заняття, пов'язані з відпочинком і розвагою, випадкові заняття без цілей,

бажань і потреб» [12, с. 201]. Тобто автор не виключає для сфери дозвілля можливості вдосконалення та розвитку особистості.

А. Володимирова відзначає, що «дозвілля» ширше поняття «відпочинок», хоча найчастіше обидва терміни зводяться один до одного, в залежності від того, який вид проведення часу конкретно розглядається. Вчена розуміє дозвілля як відпочинок, і в цьому випадку поняття дозвілля несе в собі два відтінки: воно може позначати відрізок вільного від роботи часу і період відпочинку людини» [4, с. 152].

У словнику з соціології за редакцією А. Кравченко подано таке визначення дозвілля: «Дозвілля – та частина вільного часу (воно є частиною позаробочого часу), яким людина розпоряджається на свій розсуд. Дозвілля входить як складова частина в категорію «вільний час», який, в свою чергу, виступає частиною позавиробничого часу. Останнє включає: час на домашню працю і самообслуговування, час на сон та їжу, час на пересування до місця роботи і назад, вільний час, що витрачається на навчання, виховання, громадську діяльність. Дозвілля – це діяльність заради власного задоволення, розваги, самовдосконалення або досягнення інших цілей за власним вибором, а не з причини матеріальної необхідності. Дозвілля – це діяльність, якою люди займаються просто тому, що вона їм подобається» [9, с. 37–38].

У словнику української мови за упорядкуванням Б. Грінченка та тлумачному словнику під терміном дозвілля розуміється «вільний від праці час, час відпочинку».

У підручнику «Соціальна робота з молоддю в Україні» дозвілля трактується як вільний від навчання та роботи час, який використовується для духовного та фізичного розвитку особистості.

Під поняттям «дозвілля студентської молоді» ми будемо розуміти частину позанавчального часу, що залишається у студента після виконання його студентських обов'язків (відвідування лекцій, семінарів та практичних занять, самоосвіта, відвідування читальних залів та бібліотек та ін.).

З терміном дозвілля тісно пов'язане поняття відпочинок. У Вікіпедії відпочинок трактується як проведення часу, метою якого є відновлення нормального стану організму. Практика дозвілля показує, що найбільш привабливими формами дозвіллевої діяльності для студентської молоді є музика, танці, ігри, шоу, КВК, однак не завжди культурно-дозвіллеві центри планують свою роботу, виходячи з інтересів молодих людей.

Розглянемо дотичне до терміну відпочинок поняття активний відпочинок (англ. Activeleisure) під яким розуміють спосіб проведення вільного часу, різновид хобі, в процесі якого відпочиваючий займається активними видами діяльності, що потребують активної фізичної роботи організму, роботи м'язів, всього тіла.

Дозвілля також трактується як така «можливість людини займатися у вільний час різнобічною діяльністю на власний вибір. Виділяються п'ять

основних видів дозвіллевої діяльності: відпочинок, розваги, свято, творчість, самоосвіта». Отже, в зазначеному енциклопедичному виданні такі види дозвіллевої діяльності як відпочинок, розваги, свято, творчість, є ідентичними.

З терміном «відпочинок», «активний відпочинок», та «дозвілля» тісно пов'язаний термін «дозвіллева діяльність». Звернемося до його аналізу.

Дозвіллева діяльність, або діяльність людини під час дозвілля стає все більш значущою для розвитку особистості, розкриття її талантів, задатків та схильностей. Але дозвілля не завжди сприймалося як певна соціально-культурна цінність. Характерною особливістю відношення з боку суспільства, було нерозважливе хибне ставлення до вільного часу та дозвілля як до чогось неважливого, вторинного, не визначального у житті людини.

У дозвіллевій діяльності реалізуються варіативні прояви особистості, здійснюється непримусовий вибір відповідно до ціннісних орієнтацій, мотивів, уподобань людини. На думку М. Максимовської: «Вільний вибір діяльності уможлиблює аналіз змісту дозвілля як «свободу для...», але не «свободу від.» правил соціального життя. Особистість, яка обрала свободу для творчої, зокрема соціальної самореалізації, тобто засвоїла цінності культури на досить високому рівні стає суб'єктом культурно-дозвіллевої діяльності» [10, с. 174–175]. Тобто культурно-дозвіллева діяльність дітей і дорослих – це діяльність, яка створює культурно-дозвіллезне середовище, в якому гармонійно інтегрується творчість, відпочинок, свято, відбувається самореалізація особистості, яка сприяє вільному творчому засвоєнню культурних цінностей, розвитку особистості, і, завдяки цьому – розвитку суспільства взагалі.

Як зазначає Н. Бабенко, «для функціонування культури дозвілля потрібне існування двох необхідних елементів: індивіда з його системою ціннісних потреб, інтересів, орієнтацій, установок та відповідного рівня розвитку соціокультурного середовища, яке забезпечує реалізацію та самореалізацію потенціалу, інтересів та потреб індивіда. Соціокультурне середовище або збуджує, стимулюючи потенціальну активність індивіда, або пригнічує, стримує, гальмує, відволікає його від самореалізації» [1, с. 143]. Таким чином, культурно-дозвіллезне середовище – це соціальне середовище вільного вибору людиною власної соціальної самореалізації, в якому закладена спрямованість як на творчу самореалізацію окремої особистості, так і на подальший розвиток суспільства. Як зазначають автори підручника «Дозвіллезнавство» В. Бочелюк і В. Бочелюк: «Культурно-дозвіллезне середовище як цінне явище являє собою органічну єдність предметного оточення і процесу діяльності, активної участі в ньому людини і несе в собі певне значення навантаження. Культурно-дозвіллезне середовище є чинником активного формуючого впливу на людину... виступає в ролі простору для діяльності, де здійснюються переживання

ціннісного стану, що виявляє собою культуру і духовні цінності. Це, в свою чергу, є основою особистості і її способу життя».

За визначенням С. Пащенко дозвіллева діяльність – це «...діяльність індивіда у вільний час, спрямована на створення соціально значущих знань і цінностей, розвиток творчого потенціалу, інтелектуального збагачення, усвідомлення себе як особистості» [14, с. 7].

За Н. Яременко, дозвіллева діяльність – це такий спосіб буття людини у вільний час, який не суперечить загальноприйнятим соціальним нормам, сприяє самопізнанню, самовизначенню, самореалізації, самоосвіті, самовихованню та всебічному розвитку особистості [15, с. 175–176].

Цінність дозвіллевої діяльності доводять вчені Б. Тітов та Г. Мінц. За словами Б. Тітова, вона полягає у тому, що дозвіллева діяльність здатна допомогти молодій людині реалізувати все те найкраще, яке потенційно в ній закладено, тож саме під час дозвіллевої діяльності, як зазначає Г. Мінц, відбувається розвиток творчих, духовних та фізичних сил людини у відповідності з ідеалами суспільства [13, с. 530].

Під поняттям «дозвілля студентської молоді» ми будемо розуміти частину позанавчального часу, що залишається у студента після виконання його студентських обов'язків (відвідування лекцій, семінарів та практичних занять, самоосвіта, відвідування читальних залів та бібліотек та ін.).

У контексті нашого дослідження під дозвіллевою діяльністю ми розуміємо вид діяльності спрямований на розвиток і реалізацію свого творчого потенціалу, удосконалення себе як особистості, а також задоволення моральних та духовних цінностей.

Перспективою подальшого дослідження є система підготовки соціальних працівників в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко Н. Б. Вплив соціально-культурної сфери на соціалізацію особистості / Н. Б. Бабенко // *Культура і сучасність*. – 2009. – № 1. – С. 141–147.
2. Белецька І. В. Специфіка та зміст молодіжного дозвілля / І. В. Белецька // *Соціальна педагогіка: теорія та практика* / І. В. Белецька – 2008. – №2. – С. 26–31.
3. Брилін Б. А. Педагогічні проблеми організації вільного часу школярів / Б. А. Брилін // *Педагогіка і психологія* / Б. А. Брилін., 1996. – №4 (13). – С. 72–78.
4. Владимірова А. П. Труд и рекреация / Владимірова А. П. // *Духовно-ценностные ориентиры массовых действий людей: Тезисы докладов республиканской межвузовской научной конференции*. Гродно, 1992. – 165 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с

6. Гутник І. М. Педагогічні засади організації дозвілля підлітків засобами української народної педагогіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.06 «Теорія, методика і організація культурно-просвітницької діяльності» / І. М. Гутник – Київ, 2006. – 22 с.
7. Дюмазедье Ж. Р. Труд и досуг (в «Трактате по социологии труда») / Дюмазедье Ж. Р., 1962.
8. Енциклопедія Сучасної України / [за ред. І. М. Дзюби, А. І. Жуковського]. – К. : 2008. – Т.8. – 950 с.
9. Кравченко А. И. Социология: Словарь / А. И. Кравченко. – М., 1997. – 240 с.
10. Максимовська М. О. Соціальне виховання засобами дозвілля: проблеми та перспективи // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Зб. наук. праць. Вип. 14, кн. II. – К., 2010. – С. 70–179.
11. Минц Г. И. Свободное время: желаемое и действительное / Г. И. Минц. – М., 1978. – 64 с.
12. Михайлова Л. И. Социология культуры / Л. И. Михайлова. – М.: Гранд, 1999. – 332 с.
13. Панчук К. М. Дозвіллева діяльність молоді як наукова проблема / К. М. Панчук // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наукових праць / К. М. Панчук – Кам'янець-Подільський: видавець Зволейко Д. Г., 2009. – Вип.13. – Кн.1. – С. 526–533.
14. Пащенко С. Ю. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвіллевої діяльності учнівської молоді: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Пащенко С. Ю. – Київ, 2000. – 23. с.
15. Яременко Н. В. Підготовка майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. В. Яременко. – Біла Церква, 2006. – С. 175-176.
16. Kaplan M. Leisure: theory and policy [Электронный ресурс] / М. Kaplan. – N. Y., 1975. – 464 p. – Режим доступу до ресурсу: <http://cart.payments.ebay.co.uk/sc/add?ssPageName=CART:ATC&item=iid:131004953275,qty:1>.